

РОЗДІЛ 8. ТЕОРІЯ НАВЧАННЯ

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ В МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА ГОТОВНОСТІ ДО ВЗАЄМОДІЇ ТА СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА

THEORETICAL APPROACHES TO THE FORMATION OF THE WILLINGNESS TO INTERACTION AND SOCIAL PARTNERSHIP OF THE FUTURE SOCIAL WORKER

Стаття присвячена дослідженню проблем формування готовності майбутнього соціального працівника до роботи в режимі співпраці, взаємодії в системі його професійного становлення. Акцентується увага на актуальності проблеми у зв'язку з новою парадигмою організації соціальної роботи з посиленням партнерських відносин як у рамках конкретної ситуації надання соціальної допомоги фахівцем, так і взаємодії інституцій, орієнтованих на сферу соціальних послуг.

У контексті зазначеної проблематики проводиться порівняльний аналіз систем професійної діяльності та компетентнісної моделі професійної підготовки соціального працівника, акцентується увага на позиціях, які є для них спільними. Попри різність цільової та функціональної спрямованості, у них багато спільного, особливо у частині взаємовідносин учасників. Соціальна робота, соціальне обслуговування трактується як взаємодія: між різними державними соціальними інститутами, громадськими добродійними організаціями; між соціальними працівниками та клієнтами, соціальними групами, які потребують соціальної допомоги.

У зв'язку з цим пропонуються позиції щодо модернізації змісту професійної підготовки фахівця соціальної сфери, посилення сегментів, спрямованих на формування його готовності до взаємодії, соціального партнерства.

Аналіз досвіду професійної освіти соціальних працівників дав можливість виділити ряд проблем, які пояснюють недостатній рівень їхньої здатності до різних рівнів і форм взаємодії. В основі проблем лежать дезінтеграційні процеси.

Основна увага приділена проблемі визначення позиції викладача, необхідної для організації конструктивної взаємодії в рамках особистісно-орієнтованих технологій навчання, формування професійної компетентності соціального працівника. Позиції можна класифікувати як методичні поради, на яких варто зосередитися у процесі організації діяльності.

Доводиться, що організація освітнього процесу через активізацію форм взаємодії його учасників, окрім професійних цінностей, також слугує основою самореалізації всіх його учасників. Освітній процес на інтерактивній основі формує природовідповідне середовище, сприятливе для самореалізації не лише студента, але й викладача.

Ключові слова: соціальний працівник, партнерство, взаємодія, суб'єкт-суб'єктні відно-

сини, компетентнісна освіта, особистісно-орієнтована освіта.

The article is devoted to the problems of researching the formation of future social worker's readiness to cooperation, interaction in the system of his professional creation. Emphasis is placed on the problem's urgency in connection with the new social work organization paradigm. It means the strengthening of partnerships within the specific situation of providing social assistance by a specialist, and the interaction of institutions, focused on the field of social services.

In the context of these problems, a comparative analysis of the professional activity system and the competence professional training model of the social worker are conducted. It is focusing on the positions, that are common for them. Despite the diversity of target and functional direction, the systems have much in common, especially in terms of participant relationships. Social work, social services are treated as interaction: between different state social institutions, public charities; between social workers and clients, social groups, which need the social assistance. In this regard, positions are proposed to modernize the content of the social sphere specialists' professional training, strengthening the segments, aimed at forming their readiness for interaction and social partnership.

The analysis of the social workers' professional education experience has made it possible to identify a number of problems, which explain the insufficient level of their ability to different levels and forms of interaction. Problems are based on disintegration processes.

The main attention is paid to the problem of determining the high school teacher's position, necessary for the organization of constructive interaction within the framework of personally directed learning technologies, as well as formation of the social worker's professional competence. Positions can be categorized as methodical tips, which should be focused while organizing activity.

It is argued, that the organization of the educational process, through the activation of forms of interaction of its participants, in addition to professional values, also serves the basis for self-realization of all its participants. The educational process on an interactive basis forms a natural environment, which is favorable for self-realization not only for student but also for high school teachers.

Key words: social worker, partnership, interaction, subject-subjective relations, competent education, self-oriented education.

УДК 378.091.2:364-43:316.454.5:005.56
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/26.38>

Опалюк Т.Л.,

докт. пед. наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки
і соціальної роботи

Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Закономірно, що пошук моделей оптимізації професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, у т. ч. в частині забезпечення їх готовності до взаємодії, соціального партнерства, має вестися на всіх рівнях, починаючи від методологічного, концептуального і завершуючи технологічним, змістово-процесуальним, методичним.

Співвідносячи моделі професійної діяльності соціального працівника та його професійної підготовки, варто акцентувати увагу на позиціях і проблемах, які є спільними для них. Зокрема, йдеться про взаємодію викладача та студентів, студентів між собою (суб'єкт-суб'єктні відносини) як основу сучасної компетентнісної освіти, а також модель соціальної роботи, відповідно до якої клієнт є її суб'єктом, активним співучасником вирішення проблеми.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Модернізація системи професійної підготовки майбутнього соціального працівника передбачає пошук ефективних форм і методів не лише щодо його суто фахової підготовки у традиційному форматі (знання, уміння), а і щодо забезпечення готовності до взаємодії, формування конструктивних взаємовідносин усіх суб'єктів соціальної роботи (допомоги), особливо її центральної ланки – взаємодії соціального працівника та клієнта. У зазначеному контексті необхідно вивчати проблеми теорії та практики інтеграції змістової та процесуальної складових частин професійної діяльності та підготовки соціального працівника, тобто можливості формування ситуації, відповідно до якої інтерактивна діяльність стане ціллю й одночасно засобом професійного становлення спеціаліста.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми сутності соціальної роботи, теоретичних, методичних засад і практичних моделей її реалізації були предметом системних досліджень таких науковців, як В. Савіцька, І. Грига, С. Григор'єв, М. Лукашевич, Б. Луніцин, І. Малофєєв, І. Мигович, В. Полтавець, Г. Попович. Відповідно до особливостей професійної діяльності соціального працівника, що базуються на основі взаємодії, співпраці, визначалися змістові, технологічні, методичні підходи до забезпечення ефективності їх особистісно зорієнтованої підготовки в системі традиційної та інноваційної професійної освіти (Н. Лавриченко, І. Курляк, О. Іванова, Н. Останіна та ін.).

Науковці особливу увагу звертають на ті особливості професії соціального працівника, які стосуються формату діяльності в системі «людина – людина», пріоритетності суб'єкт-суб'єктних форм професійної діяльності, відповідно значущості професійно-особистісних характеристик, що визначають здатність фахівця до конструктив-

них міжособистісних взаємовідносин із клієнтом, іншими суб'єктами соціальної роботи.

Як зазначає В. Савіцька: «Основними характеристиками соціального працівника як суб'єкта професійної діяльності є не лише знання, вміння та навички, а й мотивація опанування професією; практико-гуманістична і професійна спрямованість; професійно-ціннісні орієнтації; особистісний потенціал; фахово зумовлені (значущі) якості; професійна культура; індивідуальний стиль поведінки; професійна компетентність і потреба у досягненні професіоналізму» [3, с. 8–9]. Усі зазначені характеристики вказують на якості фахівця, які допоможуть йому організувати діяльність через взаємодію, співпрацю на основі структурно-технологічної моделі соціальної допомоги, включаючи і зовнішні суб'єкти та чинники впливу.

Значно менше уваги приділяється науковцями дослідженню проблем взаємозалежності систем професійної освіти та професійної діяльності та можливостей їх використання задля модернізації сучасної моделі підготовки фахівців соціальної сфери.

Мета статті полягає в аналізі теоретико-практичних основ формування готовності соціального працівника до взаємодії, соціального партнерства у контексті компетентнісної моделі його професійної підготовки, визначенні пріоритетів оптимізації процесу.

Виклад основного матеріалу. Сучасні тенденції модернізації системи соціальної допомоги, особливо що стосується активної частини населення, дітей і молоді, позначаються на посиленні рівня співпраці того, хто потребує допомоги, і того, хто її надає, зменшуючи питому вагу прямого впливу (втручання, нав'язування), фактично активуючи позицію першого. Головна проблема полягає в тому, що фахівець повинен запропонувати такий алгоритм вирішення соціально значущої проблеми, за якого клієнт не лише отримує кваліфіковану допомогу, а і сам вчиться орієнтуватися у конфліктогенному соціальному просторі, приймати адекватні рішення самостійно у разі потреби.

Це можливо за умови, коли соціальний працівник реалізує одночасно дві функції: ту, що безпосередньо стосується надання допомоги, і фасилітарно-освітню, головна мета якої полягає в тому, щоб безпосередньо включати клієнта в діяльність, посилюють активну позицію у вирішенні проблеми. Фахівець ненав'язливо пропонує клієнту роль співучасника діяльності, функції якого полягають у спільному аналізі проблеми, пропонуванні можливих варіантів визначення причин, що лежать у її основі, зацікавленому ставленні, баченні своїх підходів до розв'язання проблеми. Фактично йдеться про співпрацю фахівця та клієнта у вирішенні соціально значущих проблем, наданні якісної соціальної допомоги.

Аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду професійної підготовки соціальних працівників (представлений у працях таких науковців, як І. Грига, С. Григор'єв, Д. Кокс, М. Лукашевич, Б. Луніцин, І. Малофєєв, І. Мигович, М. Пейн В. Полтавець, Г. Попович та ін.), а також окремі власні експериментально-дослідницькі дії дають можливість виділити ряд проблем, які пояснюють недостатній рівень здатності майбутніх фахівців до різних рівнів і форм взаємодії, з-поміж яких варто особливу увагу акцентувати на таких:

1. Недостатня увага в системі професійної освіти приділяється формуванню необхідних особистісних якостей майбутнього працівника соціальної сфери, його здатності до емпатії, в основі якої – розуміння феномену людських страждань і природньої потреби до співучасті, спочатку особистісної, а далі професійної.

2. Проблеми інтеграції теорії та практики професійної підготовки соціального працівника, низький рівень практикоорієнтованості навчання, особливо в частині інтеграції у реальне соціальне середовище на рівні населеного пункту, регіону, де майбутній фахівець використовує не традиційні приклади, описані в підручниках, іншій літературі, а бере їх із реальної практики, сфери найближчого оточення. Завдяки цьому він долучається у міру своїх компетентностей і можливостей до співучасті у вирішенні соціально значущих проблем реальної соціальної сфери.

3. Недостатній рівень взаємодії структур, що входять до системи соціальної роботи, соціального захисту населення, із закладами професійної освіти на рівні спільних наукових досліджень, спеціальних соціальних проектів, інтегруючи зусилля соціальних інституцій і закладів професійної освіти, а також пошуку оптимальної моделі організації виробничої практики майбутніх фахівців із соціальної роботи.

Як доводить дослідник О. Іванова: «Така ситуація склалася через особливості процесу інституціалізації соціальної роботи в Україні, характерними ознаками якого були: 1) стихійність – оскільки така підготовка розпочалася на рівні самих навчальних закладів за умови відсутності національної концепції та державних стандартів підготовки фахівців для сфери соціальних послуг; 2) підготовка фахівців для соціальної сфери у межах таких напрямів, як «соціологія», чи «педагогіка», що відображається у змісті та структурі навчальних планів; 3) розробка навчальних програм у рамках партнерських проектів і, як результат, вони значною мірою відображають стандарти підготовки фахівців у навчальних закладах країн-партнерів; 4) ліцензування великою кількістю навчальних закладів лише одного з освітньо-кваліфікаційних рівнів за спеціальністю, що, здебільшого, є причиною порушення принципу наступності навчання

і неузгодженості змісту навчальних планів і програм [2, с. 129–134].

Організуючи освітній процес на інтерактивній основі, важливо пам'ятати, що у такий спосіб формується ситуація, яка априорі слугує значущим чинником самоактуалізації студента (зрештою, як і викладача).

Із зазначеної позиції варто проаналізувати чинники успішності самоактуалізації / самореалізації, визначені видатним американським психологом, засновником гуманістичної психології А. Маслоу: сприятлива соціальна ситуація розвитку (об'єктивні обставини життя, становище в родині, умови виховання); задоволення потреб у доброзичливості, любові та дружбі, у залученні до групи, соціальний статус; прагнення до задоволення когнітивних та естетичних потреб, потреби знати та розуміти; безумовне позитивне ставлення з боку навколишніх, довіра; самоповага, позитивна «Я-концепція»; самовизначення, знаходження свого сенсу життя; пізнання інших людей і встановлення взаємин із ними, щирість і відкрите діалогічне спілкування [1, с. 146–147].

Аналіз зазначених чинників свідчить про те, що в основі особистісної самореалізації у професійній діяльності, освітньому процесі, соціальному, життєвому просторі лежить гармонізація взаємовідносин індивідуального, особистісно орієнтованого та групового, соціально значущого. Фактично йдеться про ситуацію, пов'язану з її соціальним контентом, в рамках якого суб'єкт діяльності має можливість формувати свою позитивну «Я-концепцію», що слугує основою особистісного самовизначення, знаходження власних сенсів діяльності, життя, має можливість задовольняти свої іманентні потреби.

Самореалізація у представленому контексті можлива за умови сприятливого, позитивно налаштованого соціального середовища, в якому складаються не лише доброзичливі взаємовідносини з його суб'єктами, а й уможливорюється конструктивна співпраця, яка має стимулювально-фасилітативний ефект у вирішенні спільних проблем освітньої, професійної соціальної діяльності. Тому сприятлива соціальна ситуація асоціюється із процесами посилення позитивного самовідчуття у групі, адекватним соціальним статусом у ній, відповідно, процесами стимулювання безумовного позитивного ставлення з боку інших суб'єктів навчання / професійної діяльності, довірою, щирістю, відкритим діалогічним спілкуванням, а також пізнанням інших, налагодженням із ними конструктивних взаємовідносин.

Діагностика емоційно-психологічного самопочуття студента слугуватиме значущим критерієм ефективності освітнього середовища, рівня його сприятливості для самореалізації студента у процесі професійного становлення. Той факт, що студент буде безпосередньо долучатися

до забезпечення психологічного супроводу інтерактивної навчальної діяльності, не лише підвищує його активність, суб'єктність у цьому процесі, а і сприяє отриманню професійно цінних компетентностей щодо організації соціальної роботи на інтерактивній основі як взаємодії та співпраці соціального працівника і клієнта, партнерської співпраці з іншими державними та недержавними інституціями соціальної допомоги.

Висновки. Отож, дослідження теоретичних проблем формування готовності соціального працівника до взаємодії, соціального партнерства є одним із пріоритетів, необхідних умов упровадження компетентнісної моделі його професійної підготовки. Результати порівняльного аналізу систем професійної діяльності та професійної підготовки соціального працівника за компетентнісною парадигмою свідчать про наявність спільних позицій у частині взаємовідносин суб'єктів систем. Виділення найбільш типових проблем у зазначеному аспекті дає можливість акцентувати увагу на найбільш важливих напрямках модернізації змісту та технологій професійної підготовки соціального працівника, його готовності до взаємодії, соціального партнерства.

Підсумовуючи, важливо вказати на те, що готовність до взаємодії, співпраці та партнерства є не лише професійно значущою компетентністю соціального працівника, а і чинником формування природовідповідного, сприятливого середовища, необхідного для самореалізації у будь-якій діяльності, включаючи освітню. Тому студент за відповідних умов і професійної позиції викладача буде сам зацікавлений у формуванні соціально орієнтованого освітнього середовища, активно долучаючись до його творення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Цит. за: Гуманізація виховання в сучасних умовах / под ред. О.С. Газмана, І.А. Костенчук. Москва : УВЦ «Інноватор», 1995. 257 с.
2. Іванова О.Л. Основні концептуальні аспекти розробки стандартів підготовки соціальних працівників. *Актуальні проблеми професійної підготовки фахівців соціальної сфери в Україні і за рубежом* : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Ужгород : Мистецька лінія, 2003. С. 129–134.
3. Савіцька В.В. Підготовка майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності на засадах прагматичного підходу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 ; Нац. ун-т вод. госп-ва та природокористування. Рівне, 2015. 20 с.